

УДК 159.922.73–053.4

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГА ТА ДОШКІЛЬНИКА В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДИТИНИ ДО ОТОЧЕННЯ.

Карабаєва І.

У статті на основі аналізу наукової літератури надається характеристика сучасних підходів до визначення поняття суб'єкт-суб'єктна взаємодія, діалогове спілкування. Окреслюються сучасні підходи до пошуку засобів, які допомагають розвитку активної суб'єктної позиції дитини в виховному процесі, описується діалогове спілкування як один із важливих кроків на шляху до формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах суспільного дошкільного виховання.

Ключові слова: взаємодія, діалог, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, діалогове спілкування, ставлення.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії педагогів і дітей в умовах суспільного виховання стає все більш актуальною для психолого-педагогічної науки та практики. Це визначається перш за все суспільною сутністю людини – міжсуб'єктною, суть якої полягає в тому, що люди живуть і діють лише в реальних зв'язках і взаєминах один з одним. Методологічною основою вивчення педагогічної взаємодії є підхід до дитини як до члена колективу дорослих та дітей у всій сукупності ставлень, в які вона вступає. В зв'язку з цим, перед педагогом постає важливе завдання формування ціннісного ставлення дітей до оточуючого світу, діяльності, людям і самого себе. Здійснюючи виховання дошкільників педагог завжди стикається зі ставленням, яке завжди є об'єктом педагогічної роботи.

Категорія «ставлення» є найбільш узагальненою абстракцією, якою оперують філософи, соціологи, педагоги, психологи. Так філософську проблему ставлень розгортали в своїх роботах Г. Гегель, Е. Кант, Л. Фейєрбах, уявлення про психологію ставлень отримуємо з досліджень В. М'ясищева, проблема ставлення людини до людини і до самої себе вирішувалась Я. Коломинським, Н. Нікандровим, О. Петровським, Р. Шакуровим. Педагогічний розгляд

проблеми в українській науці представлений в роботах В. Сухомлинського, який вбачав у колективній творчій співпраці основу спілкування педагогів і дітей.

Дитина та педагог взаємодіють один із одним у дуже відповідальний період розвитку та становлення особистості дошкільника. Від ставлень, які складаються між дорослим і дошкільником залежить ефективність формування особистісних утворень дітей (Л. Божович, Г. Щукіна), успішність навчання (Л. Божович), характер дитини, її темперамент (Б. Ананьєв), якісний бік діяльності, яку виконує дитина (Ш. Амонашвілі), ставлення до навчання (А. Маркова), праці (А. Єршов).

Нові цільові акценти потребують суттєвих змін в педагогічній взаємодії дитини та педагога, побудованій на довірі, повазі, співпраці та діалозі. Головна мета виховання в умовах сьогодення – особистісний розвиток дитини, а основними цінностями є її свобода, творчість, ініціативність, активність та індивідуальність у пізнанні та вираженні себе, тому і постає питання формування в ДНЗ нової суб'єкт-суб'єктної взаємодії і розвитку дитини як суб'єкта пізнавальної діяльності. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія є внутрішньою характеристикою і результатом педагогічного спілкування, організованого з урахуванням закономірностей виховання та навчання дітей, умов реалізації особистісно-орієнтованого та суб'єктно-діяльнісного підходів до навчання та принципів формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії (діалогічності, суб'єктності, діатропічності та координації).

Метою статті є аналіз сучасних підходів до пошуку засобів, які допомагають розвитку активної суб'єктної позиції дитини в виховному процесі, опису діалогового спілкування як одного з важливих кроків на шляху до формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах суспільного дошкільного виховання.

Основний виклад матеріалу. Результати діагностичного обстеження дітей старшого дошкільного віку показали, що сформованість ціннісного

ставлення дітей контрольної групи до оточення, будь то предметне чи соціальне через розрізнення того, що добре і що погано, конкретних прикладах добрих вчинків, через систему морально-етичних ознак, прийнятих у суспільстві на основі інформаційного (когнітивного) показника, який визначає сформованість ставлення до навколишнього світу та має прояв у висловлюваннях і судженнях проявляється наступним чином:

100 % дітей старшого дошкільного віку правильно оцінюють і розрізняють те що гарно та погано, добре та зле, корисне та некорисне.

Усвідомлюють значення, тобто чому це гарний чи поганий вчинок, добре це чи погано тощо на

1) достатньому рівні 47, 5%, тобто діти передають словами свої враження пов'язані з навколишнім світом; розмірковують, фантазують з приводу привабливих – непривабливих, корисних – шкідливих, безпечних – небезпечних предметів, речей, вчинків, висловлюють оцінне судження, активно використовують слова на позначення правил безпечної поведінки, використовують слова на позначення почуттів, вербалізують ймовірні наслідки поведінки; мають сформовану моральну позицію щодо людського довкілля; орієнтуються в основних моральних цінностях і вимогах; диференціюють соціально схвалювану та несхвалювану поведінку;

2) на недостатньому 52,5%, тобто діти не диференціюють позитивне й негативне, корисне й шкідливе; не розуміють залежності між предметним світом та власним розвитком, не можуть дати словесне пояснення та оцінку позитивними і негативним вчинкам, не можуть пояснити переживання іншої людини; не знають слова-ознаки моральних і неморальних вчинків; не вміють виразити словами схвалення та осуд; не формулюють оцінку вчинків та взаємин людей, орієнтуючись на моральні стандарти.

Отримані результати свідчать про те, що у дошкільників старшого віку відзначається дисгармонійність ставлення до навколишнього світу, тому виникла необхідність у проведенні формувального експерименту по формуванню ціннісного ставлення старших дошкільників до навколишнього світу. Формувальний експеримент проводився в ДНЗ міста Києва. Основним завданням формувального експерименту було виявити психолого-педагогічні умови формування ставлення старших дошкільників до навколишнього світу та його прояву у висловлюваннях і судженнях з усвідомленням значення через розуміння чому це гарний чи поганий вчинок, добре це чи погано, тобто когнітивного (інформаційного) його боку. Нашим завданням було сформувати в дітей уміння передавати словами свої враження пов'язані з навколишнім світом; розмірковувати, фантазувати з приводу привабливих – непривабливих, корисних – шкідливих, безпечних – небезпечних предметів, речей, вчинків, вільно висловлювати оцінне судження, активно використовувати слова на позначення правил безпечної поведінки, використовувати слова на позначення почуттів, вербалізувати ймовірні наслідки поведінки. Вважали, що показовим результативності проведеної роботи виступали б сформованість моральної позиції щодо людського довкілля; орієнтування в основних моральних цінностях і вимогах; уміння диференціювати соціально схвалювану та не схвалювану поведінку.

Вирішення будь-яких задач психолого-педагогічної роботи неможливе без формування ціннісних уявлень дітей про навколишній світ, оточення будь то предметне чи соціальне. У дошкільному віці цінності проявляються в розрізненні того, що добре і що погано, конкретних прикладах добрих вчинків. Дитина засвоює базисні цінності: початкові уявлення про добро і зло, про правдивість і брехливість, доброту та жорстокість, жадібність і щедрість і т.д. Засвоєння цих цінностей протікає в умовах «предметних ситуацій», у спілкуванні з дітьми та дорослими, у виконанні нехитрих обов'язків із самообслуговування.

Професійна майстерність педагога залежить від його вміння сприймати ставлення, бачити тенденції його розвитку, інтерпретувати ці прояви з точки зору сучасної культури, вміння самому яскраво виражати своє особистісне ставлення, коректувати форми його прояву.

Для вирішення окресленої проблеми і вирішення поставлених задач в старшій групі ДНЗ, де виховувалися діти експериментальної групи було спеціально створено середовище. Це середовище являло собою особливий виховний простір, що забезпечував дитині пізнання та засвоєння істинно людського, пізнання себе як людини, прояв своєї істинної індивідуальності в усіх сферах діяльності, та вироблення їм власних ціннісних орієнтацій. В умовах такого середовища головною цінністю виступає особистість людини. Основним механізмом створення особливого виховного середовища є взаємодія та включення в спільну діяльність батьків, педагогів, дітей, інших дорослих на основі діалогу, що базується на загальних цінностях, у результаті якого виникає готовність взаємозбагачення та зближення учасників, досягається відкритість і встановлюється рівноправність їх відносин, вирішується спільна мета розвитку особистості дитини. Тільки особливе виховне середовище сприяє «проростанню» та прояву людського в дитині. Процес формування ціннісних орієнтацій будувався таким чином, щоб цінності пізнавались дітьми як особистісні, внутрішньо прийняті. Для цього недостатньо оволодіння дитиною ціннісним світом лише на понятійному рівні. Тут необхідна робота внутрішньо-особистісних механізмів. Допомогти дитині відчувати, усвідомити, осмислити свій досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, включити його в ціннісно-орієнтаційну діяльність, яка передбачає створення особистісно-орієнтованих ситуацій і здійснення ціннісного вибору, все це створить певні умови для формування у дітей загальнолюдських цінностей.

Педагог у своїй роботі застосовує методи організації присвоєння цінностей. Серед них виділяються роз'яснення цінностей, приклад, зараження, навіювання, переконання (ціннісний аналіз), вправа, контроль і оцінка.

В типовій освітній ситуації, яка як правило визначає характер виховного процесу в ДНЗ, реалізується стандартна позиційна схема «дорослий – дитина». Перший трансліює знання, другий їх засвоює, все це відбувається в рамках регламентованих занять. Розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії при формуванні ціннісного ставлення до навколишнього світу стикається з реаліями: немає готових еталонів знання, побачене з оточення часто не вписується в готові схеми, а потребує аналізу в кожній конкретній ситуації. Це ініціює початок еволюції об'єкт-суб'єктної парадигми освітньо-виховної діяльності до ситуації взаємного осягнення оточуючої дійсності, вираженням якої є пара «суб'єкт – суб'єкт». Така ситуація передбачає передачу навичок практичної діяльності, пов'язаних з освоєнням дійсності від дорослого, який їх має, до дитини. Ця передача відбувається в тісному особистісному контакті, що обумовлює особистий авторитет педагога. Пошук системи засобів, які допомагають розвитку активної суб'єктної позиції дитини є одним із важливих шляхів формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Згідно з суб'єктно-діяльнісним підходом, розвиток особистості відбувається в процесі особистісної діяльності через осмислення цієї діяльності та себе в ній у діалогічному емоційному контакті з іншою людиною. Системно-діяльнісний аналіз взаємодії дорослого та дитини дозволив виділити в якості основи суб'єкт-суб'єктної взаємодії діалог. Діалог засновано на рівноправ'ї партнерів по спілкуванню, емоційної відкритості та довірі до іншого, прийнятті іншої людини як цінності в свій внутрішній світ. Зацікавленість в іншому значимому, в його знаннях, досвіді, яскравих якостях, позитивній оцінці та повазі сприяють залученню дошкільників у процес діалогового спілкування, в ході якого встановлюється суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Принцип діалогічності займає домінуючу позицію серед інших, так як діалог є оптимальною формою взаємодії, засобом емоційного прояву особистості, умовою та засобом формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії і засобом, який забезпечує взаєморозуміння між вихователем та дошкільником. Комунікативний по своїй сутності розвиток ціннісного ставлення дітей до

навколишнього потребує при організації діалогічної побудови занять і максимального включення дитини не лише в якості суб'єкта діяльності, але і в якості суб'єкта спілкування. Прищеплення дошкільникам умінь ведення діалогового спілкування вирішується шляхом організації педагогічного процесу як вирішення певних завдань діалогового характеру, виконуючи які діти освоюють техніку ведення конструктивного діалогу на основі творчої взаємодії один з одним і з вихователем. Діалогічні вправи, які враховують суб'єктивний досвід і вікові можливості дітей, спрямовані на розвиток їх суб'єктної позиції, здібностей до комунікації, рефлексії, творчості, самостійний пошук необхідних засобів вирішення поставлених завдань.

Дошкільників називають «чомусиками», вони все хочуть знати, все спробувати своїми руками. І, вочевидь, постає питання про те, як нашими дорослими «правильними» відповідями не згасити вогник дитячої допитливості.

При проведенні роботи з дошкільниками ставилася проблема, яку вони могли самі вирішити, використовуючи свій досвід, спостерігаючи за тими чи іншими явищами і подіями. Дітям так ставилися запитання, щоб малюки мали змогу висловити свою точку зору, а не просто відтворити раніше почуте. Це запитання типу: Що? Де? Коли? Чому? Навіщо? Як?

Такі запитання підштовхують дитину до самоаналізу, напрацюванню своїх особистих, значимих для неї позицій. В той же час дорослий постійно звертається до особистого досвіду дитини, до її внутрішнього світу, працює з малюком; дитина сміливіше висловлює свої думки, стає більш розкутою. Важливим моментом на цьому етапі є аналіз способів переробки дитиною наданого дорослим матеріалу. Дорослому необхідно обговорити з дошкільниками, який спосіб роботи для них був найбільш зручним, продуктивним. Дорослому слід відмітити сильні сторони кожної дитини для її подальшого розвитку, звернути увагу на слабкі. Приділяючи цьому увагу,

дорослий пробуджує у дитини почуття задоволення від сумісної роботи, успішності і особистісної значимості в цій роботі. При роботі з суб'єктивним досвідом дитини використовувався наступний алгоритм, який складався зі слів-запитань:

Що?	Що це? Що ти про це думаєш? Що ти уявляєш? Що відчуваєш, бачиш, чуєш? Що або які емоції у тебе виникають?
Де?	Де ти міг з цим стикатися? Бачити? Чути?
Коли?	Коли ти міг з цим стикатися? При яких умовах?
Чому?	Чому це важливо знати, використовувати? Чому про це необхідно говорити?
Навіщо?	Навіщо тобі це потрібно? Твоїй сім'ї? Твоїм батькам?
Як?	Як ти будеш це використовувати в своєму житті? Як цей матеріал можна використати? Як за допомогою цього матеріалу можна вирішити важливі для тебе завдання?

Суть цього педагогічного прийому – необхідність вести діалог з дошкільниками, ставити дитину в центр взаємодії на заняттях. Описаний прийом орієнтований не стільки на логіку і системність викладу предмету засвоєння, скільки на роботу з суб'єктивним досвідом дитини. Він стимулює прояв особистісної активності дитини, викликає радість і задоволення від того, що з нею рахуються, що її думка є важливою. Одним з ефективних прийомів побудови спілкування дорослого з дитиною є двосторонній діалог „дорослий – дитина, дитина – дорослий ”. Педагогу необхідно надати дитині можливість також звернутися до суб'єктивного досвіду дорослого, створити умови для рівноправного продуктивного діалогу. Продуктивна побудова міжособистісних відношень можлива лише в позиції: „Я – хороший, ти – хороший ”. У такому

положенні дитина вважає себе цінною і значимою і думає, що інші люди також є цінними і значимими. Дитина приймає себе і відповідає на прийняття її іншими людьми. Дошкільники вільно вступають у значимі для них відносини з іншими людьми і показують їм, що поцінують свої та їхні досягнення. Така позиція підсилює розвиток близьких, значимих відносин з іншими людьми, в тому числі і особистісних відношень між педагогом і дитиною. Тому дуже важливим є ведення діалогу з дошкільниками не з авторитарної позиції, а з позиції рівноправного партнера, який запрошує до співпраці.

Загальноживана лексика педагога при взаємодії з дитиною: «Давайте разом обговоримо», «У тебе обов'язково все вийде», «Як ви вважаєте?», «Може спробуємо зробити це разом?», «Чи хотів би ти отримати допомогу?», «Чию – мою, чи когось із дітей?», «Мені потрібна ваша допомога?», «Цікаво, чи не так? Завтра повторимо це знову».

Технологія використання суб'єктивного досвіду включає в себе не лише саму організацію заняття і підбір раціональних прийомів взаємодії з дітьми, але і врахування суб'єктивного досвіду при виконанні різних завдань.

Якщо дитина має право вибору, дошкільники з більшою відповідальністю ставляться до виконання завдань, виконують їх із задоволенням, зацікавлено. Наведені типи завдань пов'язані з типом суб'єктивного досвіду: пізнавальним, комунікативним, створювальним. Завдання можна пропонувати виконувати дітям не лише індивідуально, а в парі, групою. Дуже цікавим є прийом – виконання завдання дітьми за їх особистим вибором і розумінням.

Робота з суб'єктивним досвідом дозволяє дитині активно оволодіти способами взаємодії з оточуючим світом, проявити індивідуальну вибірковість до матеріалу який вона отримує, а педагогу забезпечує можливість будувати індивідуально доцільний процес побудови взаємодії з кожною дитиною, забезпечити пізнання за схемою Л. Рубінштейна „зовнішнє через внутрішнє”.

Робота з суб'єктивним досвідом дитини передбачає, що учіння – це організація особистісно значимої індивідуальної діяльності дитини. Така діяльність має характерні ознаки: в наявності є пізнавальні стратегії діяльності; відстежуються якісно своєрідні індивідуальні стилі діяльності; використовуються завдання різного ступеня складності, різного типу (проблемні, креативні).

Після проведення формувального експерименту співставили результатуєчу діяльність експериментальної групи дітей: на суб'єктів якої відбувався психолого-педагогічний вплив і контрольної (КГ) суб'єкти якої знаходилися в звичних умовах виховання.

Результативність формувального експерименту представимо як кількісно так і якісно. Отже, сформованість ціннісного уявлення дітей про оточення, будь то предметне чи соціальне через розрізнення того, що добре і що погано, конкретних прикладах добрих вчинків, через систему морально-етичних ознак, прийнятих у суспільстві на основі інформаційного (когнітивного) показника, який визначає сформованість знань про навколишній світ і має прояв у висловлюваннях і судженнях проявляється наступним чином:

100 % дітей старшого дошкільного віку правильно оцінюють і розрізняють те що гарно та погано, добре та зле, корисне та некорисне.

Усвідомлюють значення, тобто чому це гарний чи поганий вчинок, добре це чи погано тощо на

1) достатньому рівні 66,7 %, тобто діти передають словами свої враження пов'язані з навколишнім світом; розмірковують, фантазують з приводу привабливих – непривабливих, корисних – шкідливих, безпечних – небезпечних предметів, речей, вчинків, висловлюють оцінне судження, активно використовують слова на позначення правил безпечної поведінки, використовують слова на позначення почуттів, вербалізують ймовірні наслідки

поведінки; мають сформовану моральну позицію щодо людського довкілля; орієнтуються в основних моральних цінностях і вимогах; диференціюють соціально схвалювану та не схвалювану поведінку;

2) на недостатньому 33,26 %, тобто діти не диференціюють позитивне й негативне, корисне й шкідливе; не розуміють залежності між предметним світом та власним розвитком, не можуть дати словесне пояснення та оцінку позитивними і негативним вчинкам, не можуть пояснити переживання іншої людини; не знають слова-ознаки моральних і неморальних вчинків; не вміють виразити словами схвалення та осуд; не формулюють оцінку вчинків та взаємин людей, орієнтуючись на моральні стандарти.

Висновки. Розглянуті в дослідженні категорії «педагогічне спілкування», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія», «діалогове спілкування», «суб'єктна позиція дошкільника», мають потужний потенціал, інтегроване використання яких сприяє якісним і кількісним змінам у процесі формування ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до навколишньої дійсності. Встановлено, що реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів та дітей сприяє створенню соціально-психологічного клімату, зростанню ступеня задоволеності міжособистісним спілкуванням педагогів з дітьми, дітей між собою, становленню суб'єктної позиції дошкільників. Принцип діалогічності займає домінуючу позицію серед багатьох інших, так як діалог є оптимальною формою взаємодії, засобом емоційного прояву особистості, умовою і засобом формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і дитиною.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення проблеми формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога та дошкільника у зв'язку з її складністю та багатоаспектністю, тому перспективи нашого подальшого дослідження ми пов'язуємо з подальшим розробленням системи роботи з дітьми старшого дошкільного віку на основі діалогового спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / Алла Михайлівна Богуш, Наталія Василівна Гавриш; – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 408 с.
2. Виготский Л. С. Собрание сочинений в 6 томах. Т. 4. Детская психология. /Лев Семенович Выготский; [под. ред. Д. Б. Эльконина] – М.: Просвещение 1984. – С. 234 – 236.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія: у 2-х ч. – Частина перша / Катерина Крутій. – К. : Освіта, 2009 — 302 с.
5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. Метод. посібн. /наук ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. Журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
6. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність / О. Малихіна // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С.15–16.
7. Мануйлов Ю. Концептуальные основы средового подхода в воспитании. /Юрий Степанович Мануйлов Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. 2008. Т. 14., Серия: «Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика». № 1. – С 5 – 7.
8. Педагогічний словник. За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К.: Педагогічна думка, 2001.

Карабаева И.

СУБЪЕКТ-СУБЪЕКТНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПЕДАГОГА И ДОШКОЛЬНИКА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ РЕБЕНКА К ОКРУЖЕНИЮ

В статье на основе анализа научной литературы дается характеристика современных подходов к определению понятия субъект-субъектное взаимодействие, диалоговое общение. Очерчиваются современные подходы к поиску средств, которые помогают развитию активной субъектной позиции ребёнка в воспитательном процессе, описывается диалоговое общение как один из важных шагов на пути к формированию субъект-субъектных взаимодействий в условиях общественного дошкольного воспитания.

Ключевые слова: взаимодействие, диалог, субъект-субъектное взаимодействие, диалоговое общение, отношение.

Karabaeva I.

COOPERATION OF TEACHER AND PRESCHOOL CHILD IS IN THE PROCESS OF FORMING OF THE VALUED RELATION OF CHILD TO SURROUNDINGS

On the basis of analysis of scientific literature describes the modern approaches to the definition of the subject- subject interaction, dialog communication. Outlines current approaches to fundraising to help the development of an active subject position of the child in the educational process; a dialog describes communication as an important step towards the creation of subject-subject interaction in a public preschool education.

Keywords: interaction, dialogue, subject-subject interaction, dialog communication, attitude.